

## Bouwmeestersnetwerk juni 2023

Er komen hele grote ruimtelijke vraagstukken op ons af. Na decennia van afbraak van het ruimtelijk domein en de sturing daarop ruimtelijke kwaliteit, is het de hoogste tijd om gezamenlijk de kennis en kunde binnen het ruimtelijk domein weer op te bouwen. Hiervoor zijn functionarissen of adviseurs nodig zoals een Bouwmeester die regie kan nemen in de opbouw hiervan.

De posities van Rijksadviseur, Bouwmeester en adviseur ruimtelijke kwaliteit zijn geworteld in de praktijk en draaien om vakmanschap. Dit vakmanschap is in de loop der jaren kleiner geworden binnen het ambtelijke apparaat. Hoe zorgen we ervoor dat het vakmanschap terugkeert bij de verschillende overheden? En dat er een onafhankelijke adviseur aanwezig is die bijsturing mogelijk maakt? Want de positie van Bouwmeester bevindt zich op het snijvlak van overheid, politiek en het ruimtelijk domein.

De Bouwmeesters moeten vanwege de complexe ruimtelijke vraagstukken juist nu in positie worden gebracht.

*"De 22<sup>e</sup> eeuw begint nu"*

**Francesco Veenstra**  
(Rijksbouwmeester)

**Jannemarie de Jonge**  
(Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving)

**Wouter Veldhuis**  
(Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving)

## De rol en positie van de verschillende typen Bouwmeesters en adviseurs ruimtelijke kwaliteit.

### Stadsarchitect

Als stadsarchitect probeerde Schenk het ‘verlangen van de stad’ inzichtelijk te krijgen en de regie te pakken in de zoektocht hiernaar. Hij ziet de stadsarchitect als een procesmanager die alles in de gaten houdt: ‘de olie in de motor’. Schenk kreeg al snel te maken met een managementlaag die zich alleen bezighoudt met dat er ‘iets gedaan’ wordt. Het is problematisch om met die laag te werken wanneer er geen aansturing is door bijvoorbeeld een directeur stadsontwikkeling. Zonder duidelijk mandaat was hij niet in staat om met de managementlaag samen te werken en besloot hij zijn functie als stadsarchitect neer te leggen. Haarlem is er nu bewust van dat ze niet weten hoe ze de regie moeten organiseren en hebben Schenk gevraagd om daarin advies te geven. Schenk is nu bezig om de rol van een stadsarchitect vorm te geven. Dit doet hij door in een tiental interviews met personen uit alle rangen en standen in de gemeente te vragen wat zij nodig hebben. Haarlem is nu bezig om een adjunct-directeur in positie te brengen die stadsontwikkeling onder zich heeft. Iemand die zich kan verhouden tot ontwikkelaars, stedenbouwers en architecten. Iemand die deze kennis en kunde kan organiseren voor de stad Haarlem. Het voorbeeld van Haarlem is tekenend voor de manier waarop overheden wereldwijd opereren: sturend op basis van processen en management in plaats van op basis van vakkennis.

### Hoofdstedenbouw

Mattijs van Ruijven kan als hoofd stedenbouw bij de gemeente Rotterdam een andere rol aannemen dan die van Bouwmeester. Van Ruijven heeft zijn slagkracht georganiseerd door het besluitvormingsmodel te herontwerpen met de bouwregisseur en hoofdplanoloog. Door als hoofd stedenbouwkundige hier een rol in te pakken, kan hij ambtenaren aan zijn zijde krijgen. Van Ruijven weet precies van elk moment in de besluitvorming wanneer er ruimtelijke producten gemaakt worden. Er is een MT-gebiedsontwikkeling waar Van Ruijven ook in zit. Dat is de voorpost voor stadhuis en wethouder. Van Ruijven beschouwt zichzelf als ‘een luis in de pels’ en kan om de managers heen de benodigde randvoorwaarden scheppen. Managers hebben geen zicht op inhoudelijke kennis en begrijpen niet waarom processen stranden. In tegenstelling tot een stadsbouwmeester (gem. 2 dagen in de week) is Van Ruijven in vaste dienst. Hij werkt fulltime en is nu al tien jaar werkzaam als hoofd stedenbouw. Er is een wekelijks overleg met de hoofden van verschillende vakdisciplines (economie, duurzaamheid, maatschappij enz.). Tijdens deze overleggen gaat Van Ruijven op zoek naar vragen die bij deze afdelingen spelen en wat de ruimtelijke inslag hiervan is. Door goed te weten wat er bij die afdelingen speelt kan Van Ruijven met zijn afdeling Stedenbouw erop inspelen. In goed overleg met Commissie Welstand en met zijn politieke voelsprieten organiseert Van Ruijven slagkracht.

### Dorpsbouwmeesters

Voor Mirjam Steins is welstand niet iets anders dan Bouwmeester zijn. Steins is secretaris van de welstandscommissie en dorpsbouwmeester. Ze gaat namens de welstandscommissie naar de gemeente en initiatiefnemers. Ze schakelt op alle niveaus en gebruikt de commissie wanneer iets te complex is om in haar eentje af te dekken. Ze wordt hierdoor elke keer eerder gevraagd in het proces, en ontstaat haar wettelijke taken en verantwoordelijkheden. Ze beschouwt haar rol als onwijs mensenwerk: ‘De manier waarop je het doet heeft invloed op hoe mensen jou wel of niet vinden en wat voor vragen je krijgt.’

## Stadsbouwmeester Amsterdam?

Eric Luiten werd bevestigd over zijn uitspraak dat een stadsbouwmeester 'een eenzame en gehate figuur' gaat worden. Een stadsbouwmeester in Amsterdam zou volgens hem niets toevoegen. De kwaliteit wordt in de hoofdstad volgens hem voldoende gewaarborgd door een sterke wisselwerking tussen de volgende driehoek:

1. Het ambtelijk apparaat.
2. De supervisors op grote projecten
3. De Commissie Ruimtelijke Kwaliteit.

Bij een gemeente met een goed functionerende dienst stedelijke ontwikkeling kan een stadsbouwmeester alleen maar voor ruis op de lijn zorgen. Wanneer wel een stadsbouwmeester nodig is, dan is het essentieel dat die rol in het leven is geroepen door een bestuurlijk besluit op het hoogste niveau, anders is er geen slagkracht.

## Politiebouwmeester

Een voorbeeld van een Bouwmeester die door bestuurlijk besluit op het hoogste niveau is aangesteld is de Politiebouwmeester, dit ambt wordt op dit moment vervuld door Eric Luiten. Door de nationalisatie van het politiekorps is al het vastgoed van de politie samengekomen. Een enorme verduurzamingsopgave is nodig. In een vroeg stadium zijn enkele managers uit het RVB gevraagd om te adviseren over deze opgave. Het resulterende advies heeft de korpsleiding weten te overtuigen van de behoefte aan een mechanisme dat niet alleen op vierkante meters en energielabels let, maar ook op ruimtelijke kwaliteit. Het besluit om de functie Politiebouwmeester in het leven te roepen met het bijhorende atelier van vier ontwerpers is daaruit voortgekomen.

## Polderarchitecten

Ben Kuipers is door de gemeente Midden Delfland benoemt tot polderarchitect. Door de provincie is hij gevraagd om als polderarchitect advies te geven aan de landschapstafel: een samenwerkingsvorm tussen acht gemeenten, het waterschap, provincie, LTO, gedeputeerden en wethouders. Kuipers ziet het als zijn rol om de grotere belangen van de polder voor te spiegelen, kwaliteiten te behouden en door te ontwikkelen. Een voorbeeld is zijn benadering van de polder als één grote ontwikkelopgave: een soort park voor 2,5 miljoen mensen. Het oprichten van zonneparken is volgens hem ook een opgave die een polderarchitect op zich kan nemen. Hier zijn tot op heden geen leidraden voor. Kuipers hoopt dat deze tafels uiteindelijk tot opdrachten zullen leiden die door de gedeputeerden en wethouders in gang worden gezet. Volgens Kuipers heeft landbouw en natuur een goede lobby, maar de recreanten niet.

## PARK als persoon, organisatie of middels ambtelijke inbedding

De provincie is een publieke opdrachtgever. Met name voor provinciale infrastructuur, grotere waterwerken en natuurontwikkeling. De provincie is hierin sturend en regisserend. Als zij zich ervan bewust zijn, dat het niet alleen om vierkante meters en snelheid gaat maar om ruimtelijke kwaliteit, dan permitteer je als provincie een Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit (PARK). In sommige provincies is dat apart gezet in de vorm van één persoon die op dat ambt mag acteren. Zo is Noël van Doorn PARK voor de provincie Zuid-Holland. Volgens zijn collega Isolde Somsen is het van belang dat de ambtelijke organisatie goed functioneert en dat er een externe rol is die de provincie onafhankelijk kan agenderen en adviseren.

In de provincie Brabant is de functie van PARK ingebed in de ambtelijke organisatie. In de provincie Noord-Brabant is er een team van 10-15 ontwerpers en planologen die zich samen buigen over ruimtelijke kwaliteit. Frank van der Steen kijkt als beleidsmedewerker Ruimtelijke Kwaliteit mee, en per vraagstuk wordt gekeken wie aan tafel moet zitten. Als het bijvoorbeeld gaat om infrastructuur, dan levert die afdeling zelf een adviseur die daarin kan adviseren. Soms vliegt de provincie externe adviseurs in. Laatst hadden zij bijvoorbeeld Floris Alkemade gevraagd.

De grootlandelijke gebieden zijn anders georganiseerd dan de grote steden. In deze gebieden hebben niet alle gemeenten een stedenbouwkundige tot hun beschikking. Een overkoepelende organisatie zoals Het Oversticht (regio Overijssel e.o.) kan deze brede organiserende rol op zich nemen.

## Internationaal

Volgens Kristiaan Borret is bij Nederlandse gemeenten de basiscompetentie management en niet vakinhoud. De ambtenarij in Brussel heeft wel een ontwerpachtergrond. Borret observeert een afkeer bij zijn Nederlandse collega's tegen de managers die geen affiniteit hebben met de inhoud, maar wel de slagkracht hebben om een beslissing te nemen.

Dit pleit ervoor dat de verantwoordelijkheid van deze managers wordt gedeeld met een figuur die wel over vakkennis beschikt. Door verantwoordelijkheid te verdelen kan er betere besluitvorming plaatsvinden. In België is de rol van Bouwmeester verbinden, bemiddelen, maar ook tegen de schenen schoppen (tot op het niveau van de minister), en de luis in de pels zijn. Daarnaast is de kerntaak van Bouwmeesters de publieke aanbestedingsprocedures te organiseren door het organiseren van ontwerpwedstrijden. Dit middel gebruiken Belgische Bouwmeesters om te bemiddelen, te agenderen en de ontwerpopgave te formuleren. De ontwikkelaar weet hierdoor wat nodig is om een vergunning te verkrijgen. Elke wedstrijd wordt vergoed door de Bouwmeester en het ereloon ligt vast (ca. 10.000 euro per team). De vergoeding dekt de onkosten en hierdoor ontstaan geen taferelen waar twintig ontwerpers voor niks aan het werk zijn gegaan. Gemiddeld lanceert Borret één wedstrijd per week. Door deze opzet zijn Belgische Bouwmeesters in staat om in te spelen op actuele transitieopgaven. De Belgische Bouwmeester vertegenwoordigt de vakgenoten en geniet daardoor van draagvlak. Bij zijn intrede als stadsbouwmeester in Brussel is Borret tegen de bestaande politiek ingegaan. Voorheen waren er twintig grote ontwikkelaars die altijd met dezelfde twintig architectenbureaus aan het werken waren. Borret heeft dit politiek opgebroken.

## Randvoorwaarden onafhankelijke advisering

### Organiseren van kennis en kunde

Over het organiseren van kennis en kunde bij overheden zijn binnen de groep verschillende meningen aanwezig. Bij veel gemeenten komen ontwikkelinitiatieven van marktpartijen. Hierop reageren gemeentes en vervolgens komt er een dialoog tot stand. Als de benodigde kennis en kunde bij een gemeente ontbreekt, verloopt deze dialoog moeizaam. In dat geval zoekt men vaak naar een figuur zoals een Bouwmeester die beide partijen dichter bij elkaar brengt.

Volgens Micha de Haas (stadsbouwmeester Amersfoort) is het niet de rol van de Bouwmeester om het vacuüm tussen die partijen op te vullen, maar eerder om bij gemeenten een proactieve houding te ontwikkelen. Jessica Hammarland Bergmann

beaamt dat. Volgens de stadsbouwmeester van Enschede gaat het om een houding ontwikkelen waarin een cultuur tot stand komt waarin gemeenten leren om met onzekerheid van ontwikkelen om te gaan. Het gaat niet alleen om van punt A naar punt B te komen en daarop te toetsen en beoordelen. In plaats daarvan zou visievorming en het durven verbeelden van die onzekerheid een plek moeten krijgen binnen de gemeente. Hiervoor zijn ontwerpers nodig. Een Bouwmeester kan als persoon die cultuur niet belichamen, maar wel als diezelfde persoon onderdeel is van een instituut. In dat opzicht vindt Francesco Veenstra (Rijksbouwmeester) ‘het de kunst om als Bouwmeester dat instituut belangrijk te maken’ en een team samenstellen die blijvend aan dat instituut gaat werken. Het is volgens Veenstra van belang dat dit instituut onafhankelijk is en voldoende mandaat heeft om adviezen met slagkracht uit te brengen.

Daarnaast zijn er wel degelijk gemeenten waarin kennis en kunde aanwezig zijn. Arnoud Olie (stadsbouwmeester Meppel) vindt het echter moeilijk om deze op te bouwen en aan te houden. Volgens Olie, is de nieuwe generatie vaak binnen een jaar weg. Er is ontwerptalent aanwezig die vol met wilskracht en initiatieven komt, maar dit talent strandt vaak in de organisatielaag van een gemeente. Wanneer deze talenten realiseren dat ze geen of beperkte slagkracht hebben, dan houden ze het voor gezien. Aan het andere eind ziet Olie dat talent met vervroegd pensioen gaat.

## De fysieke plek van het atelier

Matthias Blondia (team stadsbouwmeester Gent) was deze dag helaas afwezig maar heeft via de mail antwoord gegeven op de vragen hoe zij georganiseerd zijn. Door de moderator werd aangegeven dat het volgens Blondia heel erg uitmaakt waar je fysiek met je atelier of bureau zit.

De Rijksbouwmeester zelf zit bijvoorbeeld het liefst in het team en op de werkvloer, zodat hij makkelijk informatie kan uitwisselen. Volgens Veenstra wordt de plek van het Bouwmeesteratelier bepaald door de Bouwmeester en wat hij/zij belangrijk vindt om te doen. Dit kan zowel een informele of formele plek zijn. Borret zat als voormalig Bouwmeester van Antwerpen eerst in een prestigieus middeleeuws gebouw in het centrum, maar volledig geïsoleerd van de andere afdelingen. Het atelier is direct verhuisd naar het ambtelijk kantoor om dichterbij de andere collega's te zijn. De meeste Bouwmeesters geven aan nabij de andere ambtenaren te willen zitten, maar er zijn ook Bouwmeesters die de voorkeur geven aan een representatieve locatie die makkelijk vindbaar is voor het brede publiek.

## Prijsvragencultuur

Prijsvragen zijn ervoor als je als opdrachtgever niet weet wat je wilt. Wanneer nog niet bekend is welke vraagstukken er spelen. Het uitschrijven van prijsvragen gaat om zowel het experimenteren en het realiseren van dat experiment. Bouwmeesters hebben de verantwoordelijkheid om een prijsvragencultuur te ontwikkelen waarin prijsvragen tot een werkelijke opdracht leiden. Tot voor kort was er Architectuur Lokaal die dit kon organiseren. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat we weer een goede prijsvragencultuur krijgen?

## Tot slot

Bouwmeesters hebben een verantwoordelijkheid in de manier waarop wordt aanbesteed. Het Rijksvastgoedbedrijf stuurt nu aan op verandering van die aanbestedingsregels: ze willen een vrijere omgang met de aanbestedingsregels mogelijk maken. Atelier Rijksbouwmeester ziet zichzelf als instituut dat de juiste condities kan scheppen door aan de voorkant te bedenken wat er moet gebeuren. Dit doet het door kwaliteiten te verankeren en de overdracht van die kwaliteiten te borgen.

### Colofon

*Dit verslag is een weergave van de bijeenkomst op 15 juni 2023 met Bouwmeesters, provinciaal adviseurs ruimtelijke kwaliteit en de Rijksadviseurs.*

### Contactpersonen

**Nicoline Kok - den Exter**  
(Nicoline.Kok@rijksoverheid.nl)

**Nynke Bellinga- Gerding**  
(Nynke.Bellinga@rijksoverheid.nl)

### College van Rijksadviseurs (CRa)

**Francesco Veenstra**  
(Rijksbouwmeester)

**Jannemarie de Jonge**  
(Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving)

**Wouter Veldhuis**  
(Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving)

**Bezoekadres**  
Korte Voorhout 7  
2511CW Den Haag  
**Postadres**  
Postbus 20952  
2500 EZ Den Haag  
T 0881158171

[www.collegevanrijksadviseurs.nl](http://www.collegevanrijksadviseurs.nl)

### Tekst

**San Dino Arcilla**  
Studio Saal

Augustus 2023

**CRa**  
College van  
Rijksadviseurs